

Robert Delort i Francois Walter: POVIJEST EUROPSKOG OKOLIŠA, BARBAT, Zagreb 2002.

Knjiga *Povijest europskog okoliša* prvo je u Hrvatskoj objavljeno djelo sintetizirane povijesti okoliša, odnosno povijesti određenog prostora, u ovom slučaju europskog, u vremenu. Nastala je kao rezultat dugogodišnjeg rada dvojice ženevskih sveučilišnih profesora francuske naobrazbe Roberta Delorta i Francoisa Waltera, vodećih ekohistoričara današnjice. Ovim se sveučilišnim priručnikom prvi put šira znanstvena javnost, a još više povjesničari, mogu pobliže upoznati sa znanstvenom disciplinom povijesti - ekohistorijom, kod nas gotovo nepoznatom, a u stranim historiografijama prisutnom od sedamdesetih godina 20. stoljeća. Kao što to u pogovoru knjige ističe prof. dr. sc. Drago Roksandić, »prijevodom ove knjige u Hrvatskoj se utire put sustavnoj visokoškolskoj nastavi iz ekohistorije«,¹ a time se pridonosi popularizaciji i afirmaciji te znanstvene discipline i njezinu institucionaliziranju na fakultetima.

Čitanje ove knjige zahtijeva širok spektar znanja iz različitih područja znanstvenog rada, od društvenih i humanističkih znanosti do prirodoslovlja i medicine. Nastala je kao odgovor povjesničara na zahtjeve vremena koje sve češće upozorava na prekoračenja granica biološke izdržljivosti Zemlje, a time i same održivosti čovjeka kao dijela planetarnog ekosistema. Uz sam prikaz evolucije europskog okoliša i čimbenika koji su na to utjecali, djelo je vrijedno i s metodološkog stajališta kao put budućim ekohistoričarima: »Povjesničar se mora čuvati od prirodoslovnih pretenzija, ali ipak mora reći kako su se razvijali u trajanju glavni faktori okoliša, kako se odvijalo njihovo neprestano međudjelovanje s ljudskim društvima, kako su bili shvaćeni ili čak objašnjeni tijekom vremena fenomeni koje priroda pruža ljudima, ne zaboravljajući znanstvenu raspravu svoga vremena.«¹ *Povijest europskog okoliša* ukazuje na to da je ono što se u tradicionalnoj makrohistoriji uglavnom smatralo konstantom (prostor - priroda - okoliš) u vremenu i te kako promjenjivo i uvelike ovisi o geofizičkokemijskim faktorima (neovisni o utjecaju čovjeka), ali i bioekološkim faktorima sa znatnim utjecajem čovjeka koji je intenzivnije počeo mijenjati svoj okoliš već u neolitiku (agrarna revolucija), a čije je pokoravanje prirode vrhunac doseglo u industrijskim revolucijama 19. i 20. stoljeća.

Delort i Walter u uvodnom dijelu knjige izdvajaju područje svojega interesa - europski prostor - sa svim njegovim geografskim posebnostima i lingvističkim vezama njegovih stanovnika. Slične jezične veze dokaz su sličnih mentalnih sklopova, a time i sličnog viđenja svijeta, djelovanja na prirodu i doživljaja okoliša. Problematizirajući samu potrebu i pristup istraživanju povijesti okoliša i razvoju ekohistorije kao znanstvene discipline, definiraju pojmove okoliš, priroda i ekologija bez kojih sama analiza razvoja prostora u vremenu ne bi bila moguća. Autori povijest europskog okoliša promatraju iz tri temeljne pozicije: prvo, analiziraju povijest povijesti okoliša, zatim analiziraju prostor u vremenu s naglaskom na promjene prostornih struktura pod utjecajem različitih čimbenika, da bi u trećem dijelu knjige naglasak stavili na antropizaciju prirode kroz čovjekove aktivnosti u okolišu.

¹ R. Delort-F. Walter: »POVIJEST EUROPSKOG OKOLIŠA«, BARBAT, Zagreb, 2002., 261.

Prvi dio knjige (*Povijest povijesti okoliša*) autori počinju problematiziranjem doživljaja okoliša prije 16. stoljeća ističući originalan stav Europljana prema njihovu okolišu i način percipiranja okoliša kroz okuse, mirise, boje i zvukove čiji se broj i opseg mijenjao kroz stoljeća. Zbog svoje nemoći pred silama prirode prvi si Europljanin mitovima objašnjava prirodne pojave, s Grcima prelazi s mitskog načina razmišljanja na logičko, a u srednjem vijeku, kristijaniziranjem i prihvaćanjem judeo-kršćanskih vrijednosti, čovjek se stavlja izvan (i iznad!) prirode i svojim vlastitim radom, uz »Božju volju«, nastoji zagospodariti prirodom. No, da bi ovladao prirodom i postao njezin gospodar, mora poznavati mehanizme i shvatiti zakonitosti odvijanja prirodnih pojava, što otvara vrata ideji o pokoravanju prirode u novom vijeku vidljivoj u djelima brojnih filozofa. Tada se zbog razvoja prirodnih znanosti sve više raspršivala imaginarna slika srednjovjekovnog doživljaja prostora i počinje prevladavati vjera u napredak koji mijenja tijek stvari i prirode. Zanimanje za prirodu i oduševljenje njome očituju se u nastanku različitih prirodoslovnih zbirki, osnivanju ustanova za proučavanje građe prirode i u motivima u umjetnosti, što danas predstavlja izvanrednu podlogu za ekohistorijska istraživanja.

Industrijska revolucija ljudima donosi oslobađanje od prirodnih sila, a sama priroda se od Francuske revolucije doživljavala kao »skup resursa koji su na raspolaganju ljudima da ih koriste za svoju dobrobit«,² a revolucionarne reforme - ukidanje povlastica i pravo na privatno vlasništvo - otvaraju put nekontroliranom iskorištavanju prirodnih resursa. Istodobno, sve većim iskorištavanjem prirode čovjek se u 19. i 20. stoljeću ponovno okreće prirodi, otkriva njezinu ljepotu i, shvaćajući manjkavosti u industrijaliziranim i urbaniziranim predjelima, veliča selo, brine o svom tijelu, drži kućne ljubimce te provodi slobodno vrijeme u prirodi.

Druga polovica 20. stoljeća donosi novi pogled na budućnost i zabrinutost zbog danka danog industrijalizaciji, čovjek shvaća svoju ulogu u ugrožavanju biosfere čiji je i on dio. Autori zbog toga u ovom dijelu knjige posvećuju mnogo pozornosti razvoju ekoloških pokreta, posebno se zaustavljajući na »prorocima« suvremene znanosti o okolišu koji su okoliš pretvorili u svojevrsnu ideologiju i na ulozi medija u podizanju ekološke svijesti, ali i banaliziranju znanstvenih spoznaja o ugroženosti okoliša.

»Djelovanje okoliša na ljudsku povijest ovisi o promjenjivosti faktora okoliša«,³ o kojima autori govore u drugom dijelu knjige: *Prostor u vremenu - promjene i promjenjivost*. Čimbenici promjene okoliša su brojni i uvijek ih treba gledati u njihovu međuodnos, ali i vremenskoj promjenjivosti, što autori čine na vrlo sistematiziran (tematski i kronološki) i egzemplaran način. Delort i Walter kreću od analize prirodnih čimbenika koji na ljudski okoliš djeluju neovisno o čovjekovoj aktivnosti: kozmički i planetarni čimbenici (kretanje planeta, položaj Zemlje u svemiru, utjecaj Sunca i Mjeseca...), povijesno relevantne i toliko atraktivne promjene klime, promjene u tektonici tla i cirkulaciji vode - temelju života na Zemlji.

Promjene tih čimbenika u kombinaciji s faktorom čovjek dovode do bioloških promjena, što se odražava na vegetaciji (autohtonoj ili antropiziranoj), rasprostranjenosti šumskog pokrivača i životinjskog svijeta čija je povijest slična (uništavanje!) i uključuje imaginarno.

² Isto, str. 59.-60.

³ Isto, str. 97.

Autori naglašavaju da posebnu pozornost čovjeka unutar bioloških čimbenika privlače mikroorganizmi (zarazne klice, bakterije i virusi) koji uzrokuju širenje različitih epidemijskih i endemijskih bolesti među biljkama, životinjama i ljudima. Uzimajući u obzir tu činjenicu, cijelu bismo europsku povijest okoliša mogli promatrati kao povijest najrazličitijih bolesti, od kojih su osobito intrigantne one prenesene sa životinje na čovjeka. Zanimljivo je i pitanje što se s ljudskim tijelom događalo kroz povijest i na koji se način unutrašnja građa čovjeka prilagođavala uvjetima okoliša u kojemu su pojedine ljudske zajednice živjele, a autori kroz primjere ističu iznimno značenje razvoja genetike u takvim istraživanjima.

Za cijelu povijest okoliša odlučujuću važnost imaju i demografska kretanja u Europi kroz povijest jer su za promjene izvorne slike i stanja okoliša, broj, raspored, migracije i komunikacije stanovništva unutar, ali i izvan Europe bile od ključne važnosti. Treći dio knjige (*Antropizacija prirode*) stavlja naglasak upravo na čovjekov utjecaj na konkretan europski prostor koji je počeo prije deset tisuća godina blagom eksploatacijom prirode, da bi se povećao pripitomljavanjem životinja i udomaćivanjem prvih ratarskih kultura, ubrzao rastom broja stanovnika i njihovih životnih potreba, a danas doveo do »poremećenog okoliša« i ekološke »ugroženosti Planeta«. Analizirajući utjecaj čovjeka na europski okoliš prije novog vijeka, autori naglašavaju važnost neolitske revolucije (i tehničkih izuma prispjelih u Europu s Bliskog istoka) te agrarne revolucije srednjeg vijeka zasnovane na novom društvenom poretku i sistemima obrade zemlje gdje se *ager*; oranica, izdvaja kao najočitiji svjedok ljudskog djelovanja na okoliš. Ističući razlike između sjeverne i zapadne Europe, otvorenih i ograđenih polja, i sitnih i isparceliziranih čestica europskog juga, autori zadiru i u samu bit ekonomskih sustava srednjovjekovne Europe. Na razvoj okoliša u europskom srednjem vijeku velik utjecaj ima i grad, posebno gradovi osnovani od 11. do 13. stoljeća na europskom zapadu, s dominantnim trgovačkim i proizvodnim funkcijama koji u svoje interesno područje integriraju i širu ruralnu okolicu iako su od nje fizički odijeljeni zidom, močvarom ili slično.

Najveće, ali i najvažnije promjene na relaciji čovjek - okoliš ipak se događaju s agrarnim, tehničkim, industrijskim i energetskim »revolucijama« od 18. stoljeća do danas. Autori na prostoru Europe prate »ruralnu revoluciju« i razvoj moderne, nove poljoprivrede visoke produktivnosti koja se rađa uvođenjem krmnih kultura, a raste usporedo sa znanstvenim i tehnološkim napretkom. Govoreći o termoindustrijskoj revoluciji, Delort i Walter opisuju, na primjeru Engleske, put koji je prošla Europa od tisućljetnog iskorištavanja životinjske i ljudske radne snage (a ponegdje, gdje je to bilo moguće, i snage vjetra i vode) do zapadanja u ovisnost o fosilnim gorivima. Ta je ovisnost posebno došla do izražaja nakon naftnih šokova u drugoj polovici 20. stoljeća kad se počelo postavljati pitanje anakronosti takvih izvora energije, imajući na umu i njihov ekološki utjecaj.

Govoreći o europskom okolišu, autori govore o »poremećenom« okolišu, misleći pritom prije svega na okoliš gradova i urbani ekosistem, zagađenu vodu, onečišćeni zrak i smrad koji prati gradska područja već od srednjeg vijeka. Prvorazredna zabrinutost zbog ekoloških problema ipak dolazi do izražaja tek spoznajom ugroženosti ekosistema industrijskom eksploatacijom prostora i aktivacijom »zelenih« kao nositelja pokreta koji ruši ideju o apsolutnom napretku. Autori kroz povijest »zelenih« pokreta i državnih regulativa kojima

se željelo ograničiti uništavanje čovjekova okoliša govore i o slučajevima kad je okoliš bio iskorištavan u političke i ideološke svrhe (primjer nacističke Njemačke i fašističke Italije). Na primjeru Ruhra autori su progovorili i o, nažalost neizbježnom, sukobu ekonomije i ekologije, a pozivajući na političko djelovanje u smislu zaštite i očuvanja okoliša, knjigu završavaju poglavljem o Zemlji kao ugroženom planetu na kojem »cijela biosfera trpi od industrijskog uma čovjeka«.⁴

Karolina Buzjak

Drago Roksandić: TRIPLEX CONFINIUM ili O granicama i regijama hrvatske povijesti 1500. - 1800.«, BARBAT, Zagreb, 2003.

Monografija »TRIPLEX CONFINIUM ili O granicama i regijama hrvatske povijesti 1500. - 1800.« Drage Roksandića nastala je kao rezultat autorova dugogodišnjeg rada na Međunarodnom istraživačkom projektu *Triplex Confinium*, čiji je idejni začetnik, pokretač i voditelj, te njegova sustavnog bavljenja pitanjima vojnokrajiške povijesti u njezinim euromediteranskim kontekstima od samih autorovih znanstvenih početaka. Knjiga je nastala »s ciljem da što cjelovitije izloži projektну istraživačku problematiku«⁵ i prezentira autorov rad (svojevrsan zbornik izabranih radova), ali i rad drugih znanstvenih suradnika okupljenih oko projekta *Triplex Confinium* (1996. - 2003.), čiji je cilj multidisciplinarno balansiranje između mikrohistorijskih i makrohistorijskih pristupa istraživanju ranonovovjekovne povijesti dinarskog prostora, a posebno područja gdje se prelamaju interesi i preklapaju utjecaji triju velikih imperijalnih sila: Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskog Carstva.

Knjiga je konceptualno podijeljena u četiri cjeline (poglavlja), a u *Dodacima* na kraju knjige nalaze se informacije o važnijim autorovim predavanjima, izlaganjima na skupovima i kolegijima vezanim uz teme *Triplex Confiniuma* (1992. - 2003.), popis znanstvenih suradnika u inicijativama tog projekta, obavijesti o održanim konferencijama, kolokvijima i izložbama, publikacijama i tekućim inicijativama Međunarodnog istraživačkog projekta *Triplex Confinium*. Sistematiziranom iznošenju problematike pridonose i kartografski prilozi, tablice popisa stanovništva i ilustracije.

Prvo poglavlje knjige (*Predmet, pristupi, metode*) donosi problematizaciju potrebe i predmeta istraživanja povijesti *Triplex Confiniuma*, tj. *Tromeđe* (naziv za Medveđak, vrh Debelog brda sjeverozapadno od Knina, nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. točka gdje se susreću granice Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskog Carstva, ali i *tromeđa* - cijeli pogranični prostor sa sve tri strane imperijalnih granica)⁶ i uopće pristupa istraživanju hrvatske povijesti ranog novog vijeka, pri čemu autor polazi od teze »da se u hrvatskoj povijesti ranog novog vijeka malo što može prepoznati kao istraživački problem,

⁴ Isto, str. 256.

⁵ D. Roksandić: »Triplex Confinium ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500. -1800.«, Barbat, Zagreb, 2003., str. VII.

⁶ Roksandić, 2003., 173

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Scientific Research Journal for Economic and Environmental History

Volumen 2 / Broj 2
Zagreb - Samobor 2006.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic and Environmental History

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekt »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
(voditelj: prof. dr. sc. Drago Roksandić)

Urednici / Editors-in-chief:

Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin,
Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Nataša Štefanec, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska)
Daniel Barić (*Le Havre-Pariz, Francuska*), Slaven Bertoša (*Pula, Hrvatska*), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska),
Zrinka Tatjana Buklijaš (*Cambridge, UK*), Boris Golec (*Ljubljana, Slovenija*), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska),
Andrej Hozjan (*Maribor, Slovenija*), Halil İnalçik (*Ankara, Turska*), Egidio Ivetić (*Padova, Italija*),
Aleksandar Jakir (*Marburg, Njemačka*), Karl Kaser (*Graz, Austrija*), Isao Koshimura (*Tokio, Japan*),
Marino Manin (Zagreb, Hrvatska), Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska),
Géza Pálffy (*Budimpešta, Mađarska*), Daniel Patafta (*Rijeka, Hrvatska*), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska),
Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska), Nataša Štefanec (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska),
Jaroslav Vencalek (*Ostrava, Češka*), Milan Vrbanus (Zagreb, Hrvatska), Zlata Živaković Kerže (*Osijek, Hrvatska*)

Grafički urednik / Graphic design:

Alojz Zaborac

Prijelom / Layout:

Meridijani, Hrvoje Herceg

Lektura / Language editing:

Lidija Menges

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2006.

Adresa uredništva / Mailing address:

Hrvoje Petrić (urednik)
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3
HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Na naslovnici:

Područje Legrada i Đelekovca na karti iz 18. stoljeća